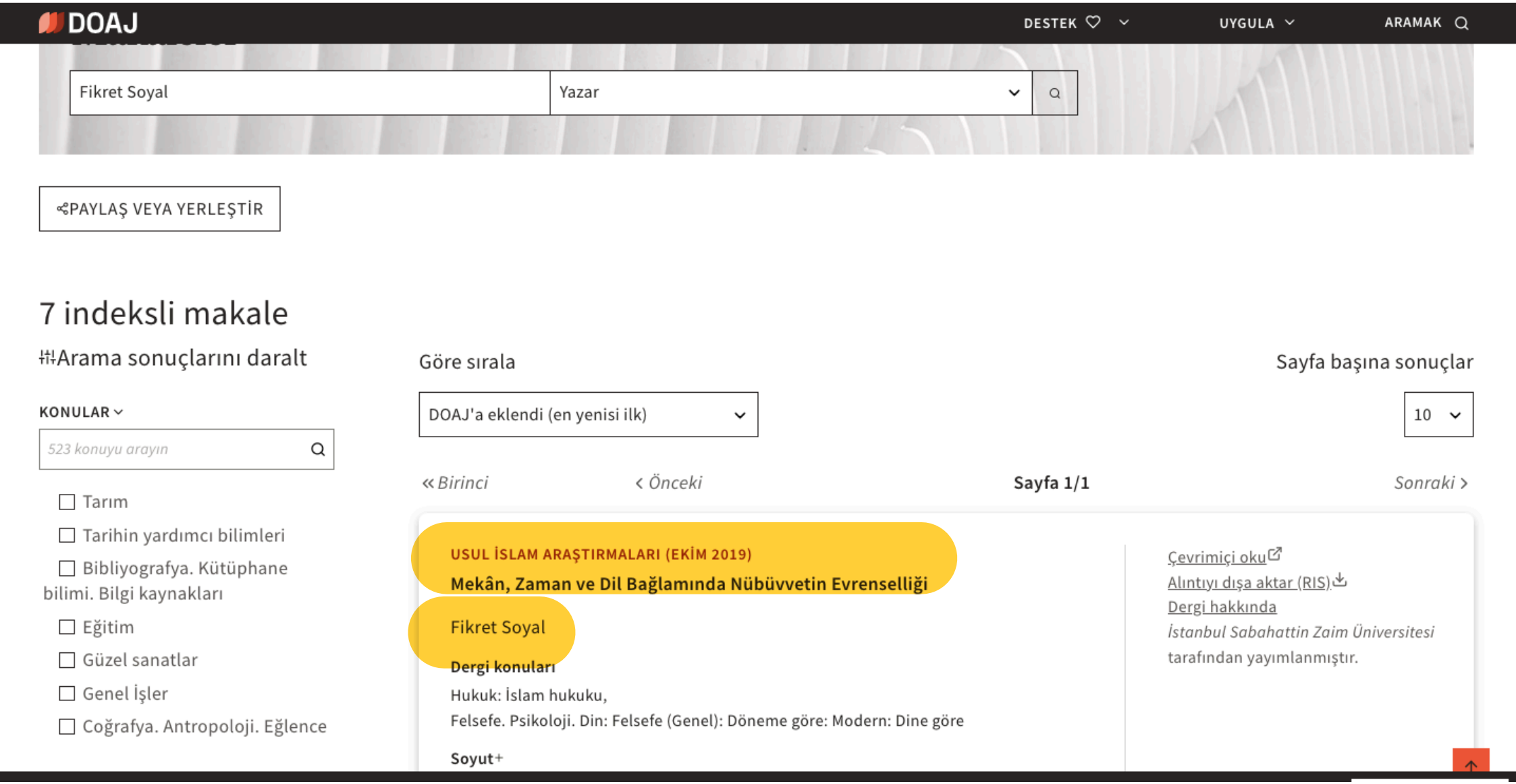

DOAJ
DESTEK
UYGULA
ARAMAK
Fikret Soyal
Yazar
PAYLAŞ VEYA YERLEŞTİR
7 indeksli makale
Arama sonuçlarını daralt
KONULAR
523 konuyu arayın
Tarım
Tarihin yardımcı bilimleri
Bibliyografya. Kütüphane bilimi. Bilgi kaynakları
Eğitim
Güzel sanatlar
Genel İşler
Coğrafya. Antropoloji. Eğlence
Göre sırala
DOAJ'a eklendi (en yenisi ilk)
Sayfa başına sonuçlar
10
« Birinci
‹ Önceki
Sayfa 1/1
Sonraki ›
USUL İSLAM ARAŞTIRMALARI (EKİM 2019)
Mekân, Zaman ve Dil Bağlamında Nübüvvetin Evrenselliği
Fikret Soyal
Dergi konuları
Hukuk: İslam hukuku,
Felsefe. Psikoloji. Din: Felsefe (Genel): Döneme göre: Modern: Dine göre
Soyut+
Çevrimiçi oku
Alıntıyı dışa aktar (RIS)
Dergi hakkında
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
tarafından yayımlanmıştır.

Usul İslam Araştırmaları

Dizinler

Her veri tabanından dergilerin dizin güncelliği kontrol edilmelidir. DergiPark sorumluluk almamaktadır.

Diğer Dizinler

- DOAJ: Directory of Open Access Journals
- ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities)
- Ulrich's Periodicals Directory | ProQuest
- EBSCO - Central & Eastern European Academic Source (CEEAS)
- EBSCO - Arab World Research Source: Al Masdar
- EBSCO - Academic Search Premier

- Dergi Ana Sayfası
- Hakkında
- Amaç ve Kapsam
- Makale Gönder
- Dergi Kurulları
- İstatistikler
- Yazım Kuralları
- Etik İlkeler ve Yayın Politikası
- Ücret Politikası
- Dizinler
- Arşiv
- İletişim
- Açık Erişim Politikası

Geri Bildirim

ps://doaj.org/toc/2147-8279

ISSN 1305-2632
e-ISSN 2147-8279

USUL

İSLAM ARAŞTIRMALARI
Islamic Studies / بحوث إسلامية

Sayı | Issue : 32 (Ekim | October 2019)

USUL İSLAM ARAŞTIRMALARI
Islamic Studies / بحوث إسلامية

ISSN 1305-2632 | e-ISSN 2147-8279
Sayı | Issue : 32 (Ekim | October 2019)

Yayın Türü | Publication Type
Süreli Yayın | Periodical

Sahibi | Owner
İlim Yayma Vakfı adına | on behalf of İlim Yayma Vakfı
Yücel Çelikbilek (İlim Yayma Vakfı)
yucel.celikbilek@iyv.org.tr

Yazı İşleri Müdürü | Responsible Manager
Osman Acun (İlim Yayma Vakfı)
osman.acun@iyv.org.tr

Baskı | Press
Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.

İletişim | Communication
Osman Acun
Nişancı Mah. Feshane Caddesi, Kızıl Mescit Sk. No. 1
34050 Eyüpsultan / İSTANBUL / TÜRKİYE
Tel: +90 (212) 511 22 90
E-posta: usul@iyv.org.tr
Web: http://www.usuldergisi.com

Editör | Editor-in-Chief
Necmettin Gökkır (İstanbul Üniversitesi)
ngokkir@istanbul.edu.tr

Editör Yardımcısı | Associate Editor
Yusuf Memük (Bolu Abant İ. Baysal Üniversitesi)
yusufmemuk@ibu.edu.tr

Alan Editörleri | Executive Editors
Tefsir | Tafsir
Bilal Gökkır (İstanbul Üniversitesi)
bgokkir@gmail.com

Ömer Kara (Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi)
omerkara-erzurumi@hotmail.com

Hadis | Hadith
Hayati Yılmaz (Sakarya Üniversitesi)
hayatiy@gmail.com

Erdinç Ahatlı (Sakarya Üniversitesi)
eahatli@sakarya.edu.tr

Fıkıh | Islamic Law
Hacı Mehmet Günay (Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi)
hmgunay@sakarya.edu.tr

Ahmet Hamdi Yıldırım (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi), hamdi.yildirim@izu.edu.tr

Kelam | Kalam
Cağfer Karadaş (Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi)
caferkaradas@hotmail.com

Tasavvuf | Sufism
Veysel Akkaya (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
veyselakkaya@gmail.com

Arap Dili ve Belagatı | Arabic Language and Rhetoric
Osman Yılmaz (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
osman.yilmaz@izu.edu.tr

İslam Tarihi ve Sanatları | Islamic History and Arts
Osman Aydınlı (Marmara Üniversitesi)
osman.aydinli@marmara.edu.tr

Felsefe ve Din Bilimleri | Philosophy and Religious Sciences
Faruk Kanger (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
faruk.kanger@izu.edu.tr

Kitabiyat | Book Review
Abdullah Tırabzon (İstanbul Üniversitesi),
atrabzon@gmail.com

Dil Editörleri | Language Editors
Arapça | Arabic
İyat Erbakan (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
iyat.erbakan@izu.edu.tr

İngilizce | English
Ahmet Faruk Yılmaz (İstanbul Şehir Üniversitesi)
ahmetyilmaz@std.sehir.edu.tr

Elif Beyza Demirtaş (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
elifbeyzademirtas@gmail.com

Türkçe | Turkish
Akile Tekin (İstanbul Üniversitesi)
akiletekin@hotmail.com

Muhammed Furkan Cinisli (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi), ffcinisli@gmail.com

Yayın Kurulu | Editorial Board
Ahmet Bostancı (Sakarya Üniversitesi)
abostanci@hotmail.com
Ahmet Hamdi Yıldırım (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi), hamdi.yildirim@izu.edu.tr
Bilal Gökkır (İstanbul Üniversitesi)
bgokkir@gmail.com
Erdinç Ahatlı (Sakarya Üniversitesi)
eahatli@sakarya.edu.tr
Hayati Yılmaz (Sakarya Üniversitesi)
hayatiy@gmail.com
Muhammet Abay (Marmara Üniversitesi)
abay@marmara.edu.tr
Osman Acun (İlim Yayma Vakfı)
osman.acun@iyv.org.tr
Osman Aydınlı (Marmara Üniversitesi)
osman.aydinli@marmara.edu.tr
Osman Yılmaz (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
osman.yilmaz@izu.edu.tr

Danışma Kurulu | Advisory Board
Abdulmuttalip Arpa (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Adem Apak (Uludağ Üniversitesi)
Adem Ergül (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Ahmet Yaman (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Ali Bulut (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Bayram Ali Çetinkaya (İstanbul Üniversitesi)
Esra Gözeler (Ankara Üniversitesi)
Faruk Beşer (Marmara Üniversitesi)
Hacı Ahmet Özdemir (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
İsmail Adak (Yalova Üniversitesi)
Kaşif Hamdi Okur (Hitit Üniversitesi)
Malik Badri (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Mehmet Emin Maşalı (Marmara Üniversitesi)
Mehmet Özşenel (Marmara Üniversitesi)
Mesut Okumuş (Ankara Üniversitesi)
Mohammad Jaber Thalji (Yarmouk University)
Muhsin Akbaş (Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Musa Yıldız (Gazi Üniversitesi)
Nuh Arslantaş (Melbourne Başkonsolosluğu)
Rahile Kızılkaya Yılmaz (Marmara Üniversitesi)
Raşit Küçük (İSAM)
Saim Kayadibi (Malezya İslam Üniversitesi)
Süleyman Baki (Tetova Devlet Üniversitesi)
Süleyman Kaya (Sakarya Üniversitesi)
Zekeriya Güler (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Zulkifli Mohd Yusoff (Malaya University)

Usul İslam Araştırmaları uluslararası, hakemli, bilimsel, akademik bir dergidir. Dergi yılda iki sayı olarak yayımlanır. Ulakbim TR Dizin'de 23. sayıdan (2015 yılı) itibaren taranmaktadır.

Usul Islamic Studies is an international, referreed, scientific, and an academic journal. The journal is published biannually. It is indexed by ULAKBIM TR DIZIN from 23rd issue (2015).

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Editörden | Editorial
Necmettin Gökkır
7 – 8

Makaleler | Articles

Peygamberimiz'i Rüyada Görmek -Mahiyeti ve Bilgi Değeri-
Seeing the Prophet in Dream -It's Scope and Value as Knowledge-
رؤية الرسول صلى الله عليه وسلم في المنام, ماهيتها والقيمة المعرفية لها
Hayati Yılmaz
9 – 38

Hâlid-i Bağdâdî'nin Son Halifesi Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî
- Hayatı, Eseri ve Vakfiyesi -
Kastamonulu Ahmed-i Siyâhî, the Last Khalifa of Hâlid-i Bagdâdî
His Life, Work and Endowment
الخليفة الأخير لخالد البغدادي أحمد الصياحي القسطموني؛ حياته وأثره ووقفه.
Necdet Yılmaz
39 – 68

Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti
-Kur'an ve Hadis Perspektifiyle Karşılaştırma-
Hz. Ali's Personality in Sufi Classics – A Comparison with the Qur'an and Hadith perspective-
شخصية علي رضي الله عنه في مصادر التصوف الأصيلة
-نظرة مقارنة مع نصوص القرآن والسنة-
Veysel Akkaya
69 – 90

Mekân, Zaman ve Dil Bağlamında Nübüvvetin Evrenselliği
Universality of the Messengerhood in the context of Geography, Time and Language
عالمية النبوة في سياق الزمان و المكان و اللغة
Fikret Soyal
91 – 114

İmâmiyye Şiası'nın İmâmet Teorisinin İtizalî ve Sünnî Eleştirisi
Ahl Al-Sunnah and Mu'tazila Critic on Imamiyah Theory of Imamiyah Shi'ah
نقد المعتزلة وأهل السنة لنظرية الإمامة عند الشيعة الإمامية
Veysi Ünverdi
115 – 142

الإمام محمد مصطفى الرّماصي الجزائري وجهوده في خدمة المذهب المالكي
al-Imam Muhammad Mustafa al-Ramâsi al-Jazâiri and his efforts in the service of Maliki madhab
İmam Muhammed Mustafa er-Remasî el-Cezairî ve Maliki Mezhebindeki Gayretleri
Hamza Khelifati
143 – 164

Osmanlı'nın Kayıp İki Tariki: Kabâkıbî ve Mâhir Tarikleri
Two Missing Manners of the Ottoman Empire: Qabâqibî and Mâhir Manners
طريقتان مفقودتان من طرق القراءة العثمانية: القباقبي والماهر
Ahmet Gökdemir
165 – 182

İmam Züfer'in Hanefi Mezhebinde Tercih Edilen Görüşleri
Imam Zufer's Vıews Preferred in the Hanefı Fıqh
الآراء الفقهية الراجحة للإمام زفر في المذهب الحنفي
Mehmet Ali Aytekin
183 – 214

Tanıtım ve Değerlendirmeler | Reviews
Ebedi Hikmetin Peşinde
Tamer Yıldırım
215 – 217

Ebûbekir Zekeriyyâ er-Râzî'nin Felsefî Görüşleri
İrfan Karadeniz
217 – 221

Kıta Avrupası Din Felsefesi ve Mistik Gelenekler
Hülya Göndeş
221 – 224

Barbar, Modern, Medenî: Medeniyet Üzerine Notlar
Sümeyra Yumak
224 – 227

Din Dilinde Mucize
Hülya Göndeş
227 – 230

Yayın İlkeleri | Editorial Guidelines
231 – 232

ISSN 1305 – 2632 | e-ISSN 2147 – 8279

USUL, 32 (2019), s. 91 - 114

Mekân, Zaman ve Dil Bağlamında Nübüvvetin Evrenselliği*

*Fikret SOYAL***

Öz: Bu makalenin amacı, Kur'an'da adı geçen peygamberlerin ve onların gönderildikleri coğrafyanın, zamanın ve dilsel boyutun nübüvvetin evrenselliği bağlamında değerlendirmesini yapmaktır. Kur'an'da zikredilen peygamberlere, topluluklara ve bölgelere dikkat edildiğinde hep aynı coğrafyanın öne çıkması, ilahî mesajın ulaşmadığı bölgenin ve toplumların bulunduğuna dair bir ihtimali gündeme getirmektedir. Ancak her millete bir peygamber gönderileceğine dair ilahî hakikati göz önünde bulundurmak gerekir. Kelâm ilminde peygamber gönderilmeyen toplumların durumu Ehl-i fetret kavramıyla anlatılmaktadır. Usûl-i selâsenin ikinci ilkesini oluşturan nübüvvet, aynı zamanda itikadî bir meseledir. Nübüvvetle alakalı birtakım sorular tarihte olduğu gibi bugün de söz konusu olmaktadır. Sözü edilen durum, adı bilinmeyen diğer peygamberleri yok saymayı gerektirmediği gibi peygamber gönderilmeyen toplumların ve coğrafyanın varlığını iddia etmeyi haklı çıkarmaz. Bu anlamda oluşacak muhtemel problemlerin önlenmesi, kelâm ilminin maksadı açısından da önemli olduğundan, nübüvvetin mekânsal, zamansal ve dilsel boyutunu evrensellik ilkesi bağlamında değerlendirmek makalenin merkezini oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Nübüvvet, Mekân, Zaman, Ehl-i fetret, Din Dili.

Universality of the Messengerhood in the context of Geography, Time and Language

Abstract: The aim of this article is to address the situation of the communities, to whom no prophets were sent, from a kalamic perspective by making an evaluation regarding the communities who come to the forefront with the prophets whose names are mentioned in the Koran and the geographies they lived on. It is necessary to make an evaluation taking into consideration the fact that Allah sent a prophet to each nation. The emergence of the very same geography whenever the prophets, communities and regions mentioned in the Quran are examined, should be evaluated within the context of the conveyance of the divine message to the people. Prophecy, which accounts for the second of the three basic principles (Usul al Salasa) is, at the same time, a matter of faith. Although faith (iman) should be purified from doubt and skepticism, there can be certain questions and problems with respect to the faith in prophets today, as there were in the past. Prevention of the

---

* Bu makale, *Halkın Soruları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri Sempozyumu* ve *XVIII. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı*'nda (24-25 Mayıs 2013) "Nübüvvetin Mekânsal ve Zamansal Boyutu" adıyla sunulan tebliğin gözden geçirilerek genişletilmiş halinden oluşmaktadır.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fikret@istanbul.edu.tr.

damage created/to be created by these problems is crucial in terms of the purpose of the discipline of kalam. The conveyance of the divine message to the people is only possible through the prophets. There is a specific reason why the Quran mentions about the stories of earlier prophets. The fact that place, time and person names are mentioned in this stories, brings forward the message that is meant to be communicated to humanity in terms of the action and event, rather than the mere space and time. This fact neither eliminate the existence of other prophets whose names are not known, nor should it be understood that no prophet was sent to these societies and geographies [whose names are not mentioned in the Quran].

Keywords: Kalam, Prophecy, Space, Time, Ahl-i Fatrat, Language of the Religion.

عالمية النبوة في سياق الزمان و المكان و اللغة

خلاصة البحث: الهدف من هذه المقالة، البحث في حجم العلاقة بين جغرافيا و زمن و لغة الأنبياء الواردة أسماؤهم في القرآن الكريم و الأمم التي أرسلوا إليها بموضوع عالمية النبوة، فبالنسبة للأنبياء المذكورين في القرآن الكريم، إذا ما أولينا اهتماما للجغرافيا و المناطق، فإنّه دائما ما تأتي نفس الجغرافيا في المقدّمة، و هذا يطرح احتمال وجود منطقة أو مجتمع لم تصل إليه الرسالة الإلهية، مع الأخذ بالاعتبار الحقيقة الإلهية بأنّ كل أمّة أُرسل إليها نبي، المجتمعات في حال لم تبلغها الرسالة تعرف في علم الكلام بأهل الفترة كمفهوم يعرّفهم، والنبوة التي تعتبر الأصل الثاني المشكّل للأصول الثلاثة، وهي في نفس الوقت مسألة اعتقادية، كانت عبر التاريخ مثارا لجملة من الأسئلة، وهي كذلك موضوع للنقاش اليوم، هذا الوضع لا يتطلب تجاهل الأنبياء غير المذكورة أسماؤهم، كما أنّه لا يبرر المطالبة بوجود جغرافيا و مجتمعات لم تصلها الرسالة، و نظرا لأهمية مثل هذه القضايا المحتملة، سيكون محور هذه المقالة حجم أهمية المكان و الزمان و اللّغة و علاقته بمبدأ عالمية الرسالة حسب مقاصد علم الكلام.

الكلمات المفتاحية: علم الكلام، النبوة، المكان، الزمان، أهل الفترة، لغة الدين.

A. GİRİŞ

Yaratılışı gereği insanın mekân ve zamanla ilişkisi, sosyal ve kültürel yaşamında önemli etkiler meydana getirdiğinden insanın tavır ve davranışlarının ortaya çıkmasında coğrafî ortamın etkisi yok sayılamaz. Sosyal bir varlık olan insanın içinde yaşadığı toplumdan ve bölgeden etkilenmesi elbette doğal bir olaydır. İbn Haldun (ö. 808/1406) insanın bu özelliğinden dolayı toplum içinde yaşamasının zaruri olduğunu savunarak[1] aslında insan-toplum ilişkisine ve etkileşimine dikkat çekmekte; böylece insanın ahlâkî ve mânevî boyutunun coğrafî etkenlerden uzak ve kopuk olmadığını ortaya koymaktadır. Buna göre o, coğrafî şartların insanları

[1] Bk. Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime,* hz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982, I, 271.

sadece maddî yönden değil, ahlâkî ve manevî açıdan da etkisi altına aldığını düşünmektedir.[2]

Makalede temel paradigmayı oluşturan nübüvvetin mekânsal, zamansal ve dilsel boyutunun evrensellik ilkesi bağlamında nasıl anlaşılması gerektiği konusuna gelince; her şeyden önce Kur'an'da adı geçen peygamberler ve onların kıssalarının aynı coğrafyayı işaret ettiği doğru olmakla birlikte bunun son peygamberin mesajı çerçevesinde açıklanması önemlidir. Zira adı bilinen peygamberlerle ilgili mekânsal, zamansal ve dilsel alana ait malumatın her birinin peygamberî tebliğ kapsamında yeri ve önemi yadsınamaz bir gerçektir. Burada bir sorun olarak ele alınacak husus, Kur'an'da zikredilenlerin dışında peygamber gönderilmeyen toplulukların nasıl tespit edileceğidir. Daha da önemlisi, böyle topluluklar varsa onların itikadî durumlarının ve sorumluluklarının nasıl anlaşılacağıdır.

İslâm düşünce tarihinde, bugüne değin çeşitli nedenlerle nübüvvete dair bazı soruların ve sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu mânada peygamber gönderilmeyen toplumlarla ilgili problem, klasik dönemde olduğu gibi bugün de insanların zihinlerini meşgul etmektedir. Makalede problem olarak ele alınacak husus, aşağıda dile getirilen sorular üzerinden oluşturulacaktır:

Bilindiği kadarıyla tarihsel süreçte peygamberliğin genelde Arap yarımadası veya Ortadoğu'da faal olduğu görülüyor. Peygamberlik neden dünyanın belli bir coğrafyasıyla sınırlı kalmaktadır?

Amerika'nın keşfi uzak olmayan bir tarihte gerçekleşti. Bu keşiflerden önceki tarihlerde yaşayan yerlilere peygamber gönderilmemiş olabilir mi? Gönderilmişse haberimizin olmaması nasıl izah edilebilir?

Yeryüzüne kaç peygamber gönderilmiştir ve bunların coğrafî olarak dağılımı nedir?

Bu sorulardan anlaşılacağı üzere bunlar sadece çağdaş bir nübüvvet problemi sayılmamakta, aynı zamanda klasik kelâm kaynaklarında ele alınan konuları oluşturmaktadır. Bu sorularla ilgili tahliller daha sonra yapılacaktır. Öncelikle ifade edilmesi gereken husus, ilahî mesajın insanlığın dünya ve âhiret hayatına ilişkin boyutu önemli olduğuna göre bunun zamana ve mekâna hasredilerek

---

2 İbn Haldun, *Mukaddime,* I, 340-342.

değerlendirilmesi kabul edilemez. Anılan durumun özellikle son peygamberin görevinin evrenselliği ile çelişki oluşturup oluşturmayacağı hususunun ele alınması ve yorumlanması gerekmektedir. Her şeyden önce ifade etmek gerekir ki, nübüvvetin zamansal boyutu derken Ehl-i fetretin kim olduğu ve dinî sorumluluğu kastedilmektedir. Bu konuda yapılmış bazı çalışmaların mevcut olması[3] nedeniyle, burada Ehl-i fetret konusu tamamen dışarıda tutulmadan kısmen de olsa ele alınacaktır. Dolayısıyla fetret ehlinin kim olduğunu ihmal etmeden makalenin merkezinde bulunan "Kur'an'da adı geçen peygamberler ve onların gönderildiği toplulukların hep aynı bölgeyi işaret etmesi" üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Zira ilahî mesajın bütün insanlığa ulaştırılması açık bir şekilde "Kur'anî hakikat" olduğuna göre meselenin bu yönünü dikkate alarak değerlendirme yapmanın önemi ortadır. O nedenle öncelikli olarak ele alınacak konu "nübüvvet-coğrafya ilişkisi" olacak, nübüvvetin zamansal ve dilsel boyutuna ilişkin problem ikincil derecede ele alınmakla birlikte sonuç elde edilirken bu hususlar birlikte mütalaa edilmeye çalışılacaktır.

Son olarak nübüvvet-coğrafya ilişkisini evrensel ve son peygamber olan Hz. Muhammed'in risâlet görevini yerine getirdiği coğrafya bağlamında değerlendirmek örneklem açısından önemlidir. Bu yönüyle son elçinin görevinin Arabistan yarımadasında gerçekleşmesi, nübüvvetin mekânsal yönü ile ilgili en açık örneği oluşturmaktadır. Bundan dolayı son ilahî din olan İslâm'ın adı geçen bölgede inzâli, nübüvvet-coğrafya ilişkisi bağlamında incelenecek ve bu durum nübüvvetin evrenselliği noktasında sonuç elde edilirken göz önünde bulundurulacaktır.

---

[3] Konumuzla doğrudan ve dolaylı ilişkisi bulunması bakımından şu çalışmaları anmak gerekir: Metin Yurdagür, *İslâm Düşüncesinde Fetret Kavramı,* 2. Baskı, İstanbul: Marifet Yayınları, 1998; Mustafa Akçay, "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 2000: 79-88; Mustafa Akçay, *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dini Sorumluluğu: (Fetret Ehli Örneği).* İstanbul: Işık Yayınları, 2002; Sinan Öge, "Çağdaş Dünyada Fetret Ehli", *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-*, 9/24, 2005: 33-50; Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti,* İstanbul: KURAMER, 2016, s. 414; Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili,* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010, s. 352; Temel Yeşilyurt, *Sözün Anlamı: Teolojik Dilin Paradoksal Görünümü Üzerine Bir Çözümleme,* İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

B. KELÂM İLMİ AÇISINDAN NÜBÜVVET ve ONUN MEKÂNSAL, ZAMANSAL ve DİLSEL BOYUTU

Usûl-i selâsenin ikincisini oluşturan nübüvvet ile ilgili problemler zaman zaman çeşitli yönleriyle tartışma konusu olmuştur. İnsanın beşerî zaafiyetleri ve bencilliği söz konusu olunca, ulûhiyetle ilgili ihtilafların bitmesi mümkün olmadığı gibi, İslâm'ın peygamber ve âhiret anlayışı da her zaman tartışmaya açıktır. Buna göre kelâmın temel konularından biri nübüvvet oluşturur. Bu başlık altında nübüvvet konusunun mekânsal, zamansal ve dilsel boyutu göz önünde bulundurularak giriş mahiyetinde bazı bilgiler verilecektir.

Tarihî olarak insanların yaşadığı ve varlık gösterdiği bölgelerde ve zaman dilimlerinde dinî tecrübenin ve bilginin inkârı mümkün değildir. Bu yönüyle aslında bütün insanlık tarihî aynı zamanda dinlerin tarihini oluşturmakta; dolayısıyla evrenin var oluşundan itibaren gerçekleştiği düşünülen bütün süreci kapsar.[4] İnsanlık tarihi aynı zamanda *Sünnetullah*'ın gerçekleşmesi tecrübesini gösteren bir süreçtir. Peygamberlerle onların mesajını reddeden karşıtları arasındaki çok boyutlu mücadeleyi Kur'an'dan ve tarihî kayıtlardan öğrenmek mümkündür. İnsanın sorumluluğu çerçevesinde Kur'an'da Allah'ın varlığını kabule dair âyetlerde sürekli tefekküre ve akletmeye davet edilmesi,[5] İslâm'ın konuya verdiği önemin göstergesidir. Akıl, sorumluluğun temel şartı olup akıldan yoksun bulunanlara hiçbir mükellefiyetin yüklenmemesi önemlidir.[6] Matürîdî[7] ve

---

4 Bk. Şinasi Gündüz, "Peygamberlik Tarihi Perspektifi ve Kur'an", *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Risalet, 25-26 Ekim 2008*, Samsun: 2009, s. 156.

5 "Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler". 12/Yusuf 105; "İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?" (21/Enbiyâ 30).

6 Mutezile, Ebu Hanife ve Mâtürîdî kelâmcılara göre, akıl sahibi insanın akıl yoluyla Allah'ın varlığına ve birliğine inanması gerekir. "Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın varlığında şüphe mi vardır" (14/İbrahim 10) ve "Onlara sorsan gökleri ve yeri kim yarattı diye, Muhakkak "Allah (yarattı) derler" (39/Zümer 38) âyetlerini delil getirmişlerdir. Ayrıca bk. Yurdagür, *İslâm Düşüncesinde Fetret Kavramı,* s. 28.

7 Mâtürîdî bilginlerin hemen tamamı bu konuda aklın potansiyeli nedeniyle insana önemli sorumluluklar yüklemektedir. O bakımdan Mâtürîdîlere göre insan aklıyla Allah'ın bulma konusunda sorumlu tutulmaktadır. Bundan dolayı peygamber gönderilmese veya onun mesajından habersiz kalma durumlarında bile insanın aklıyla Allah'ı bulmasının gerekliliği benimsenmektedir. Mârüridî kelamcıların görüşünü görmek bakımından bk. Ebu'l-Muin en-

Mutezilî[8] kelâmcılar Allah'a iman etmeden ölen kişinin azap edileceğini düşünürken Eş'arîler, böyle bir kimsenin sorumlu tutulmayacağını savunur.[9] Hz. İsa ile Hz. Muhammed'in peygamberliği arasındaki fetret devrinde ölenler ise azap edilmezler.[10] Eş'arîler, Allah'ı bilmenin gerekliliğini nübüvvet şartına bağlı olarak değerlendirirler.[11] Şeriatla muhatap olmayan bir kişi daha önce küfürde olmasından ötürü bir ceza söz konusu değildir.[12] Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre, insanın tevhîd inancına ulaşma yükümlülüğü vardır. Ona göre "şirk dışında bütün günahların affedileceği"[13] âyeti çerçevesinde şirkin affedilmesi aklen de caiz değildir.[14] İnsanın mükellefiyeti, sevap ve ceza bakımından Mâtürîdî ve Eş'arî bakış

Nesefî, *Tebsiratü'l-Edille,* thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, I, s. 105.

8 Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmet, *Şerhu Usûli'l-Hamse,* thk. Ahmed b. Huseyn b. Ebu Haşim, Beyrut: Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 2012, s. 50-51.

9 Fahreddin er-Râzî, Allah'ın bilme konusunda bir öğreticiye ihtiyaç olmadığını söyleyerek klasik Eş'arî çizgiden ayrılmakla birlikte bu konuda mükellefiyetten söz etmemesi mezhebinin görüşünde buluşmaları şeklinde yorumlanabilir. Bk. Fahreddin er-Râzî, *Kelâm'a Giriş (Muhassal),* çev. Hüseyin Atay, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978, s. 37-39.

10 Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali Kari, *Şerhu Kitâbi'l-Fıkhi'l-Ekber,* Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007, s. 237-238.

11 Eş'arîler, Mutezile ile Matürîdîler'in akıl üzerinden insanı sorumlu tutan anlayışlarından farklı olarak bu anlamdaki mükellefiyeti aklı kullanmaya değil, risâlete bağlamışlardır. "Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üstlenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz." (17/İsrâ 15) âyetini görüşlerine delil olarak kabul etmişlerdir. Bk. Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed el-Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn,* thk. Ahmet Şemseddin, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, s. 174-176; Ebu Hamid el-Gazzâlî, *el-İktisad fi'l-İ'tikâd,* Beyrut: [y.y.], 2003, s. l5l; Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftazânî, *Şerhü'l-Akaidi'n-Nesefi,* Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2000, s. 121-123.

12 Ramazan Altıntaş, *Kelâm El Kitabı,* Editör: Şaban Ali Düzgün, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 587.

13 4/Nisâ 48.

14 Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an,* Haz. Ertuğrul Boynukalın, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006, III, s. 257.

açısından farklılık göstermekle birlikte,[15] insanın sorumluluğu noktasında her ikisi de vahyî bilginin gerekliliği hususunda birleşmektedir.[16]

İlk peygamber Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadarki tarihî süreç içerisinde gündeme gelen mekânlar ve tarihî kesit itibariyle dile getirilen zamanlar bize onların anlattıkları mesajın örneklerini sunar.[17] Bir zincirin halkası şeklinde ilahî hakikati tebliğ eden peygamberler için başıboşluk veya birbirinden kopuk mesajlar söz konusu değildir. Çünkü her peygamber insanı tevhîde çağırma, şirk ve zulümden uzaklaştırma çabasına girmiştir. İlahî tebliğin gereği, onlar hakikati insanlara sunmaktan ve bunlara bizzat riayet etmekten sorumludurlar. Kur'an'ın ilgili âyetlerinden[18] anlaşıldığı gibi peygamberler Allah'ın elçileri olarak görevlendirilen seçilmiş insanlardır. Verilen mesajlar kendilerine bir emanet olarak tevdi edildiğinden onların bunu en iyi şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla hiçbir peygamberin emanete ihanet etmesi düşünülemez.[19]

Allah'ın insanlara beşer olan bir insanı peygamber olarak göndermesi ilahî fiil kapsamına girmektedir. Bu yönüyle nübüvvetin kullara bakan yönü de bulunmaktadır. Peygamberlerin insanlara elçi olarak gönderilmelerinden dolayı sahip olunan zaman ve mekân mefhumu onlar için de geçerli olmaktadır. Dolayısıyla peygamberlerin gönderildiği coğrafî bölgenin, zaman diliminin ve

---

15 Genellikle Mâtürîdî'nin görüşünün Ebû Hanife'nin görüşünün özeti mahiyetinde olduğu kabul edilmektedir. Bk. Resul Öztürk, "Maturidi'nin Kelam Sisteminde Allah'ı Bilme (Marifetullah) Meselesi", *Ekev Akademi Dergisi,* 9/24, 2005, s. 100.

16 Kelâm ilminin gelişim sürecinde Bâkillânî ile başlayıp Gazzâlî ile yeni bir sürece girdiği iddia edilen Mantık-Kelâm ilişkisine dair sürece bakıldığında olay akla önem vermekten ziyade Mantık ilminin gerekliliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Zira İslâm kelâmı açısından aklın kelâma sonradan girdiğini iddia etmek bu ilme de haksızlık olacaktır. Bk. Hülya Alper, *İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi,* İstanbul: İz Yayıncılık, 2009, s. 197.

17 Kur'an'da yer verilen mekânsal ve toplumsal unsurlar, tarihî, temsilî ve tarihî-temsilî olmak üzere üçlü tasnife tabi tutulur. Tarihî olan kıssalar geçişe ait olup gerçekte tam bir karşılığı bulunmaktadır. Temsilî olanlar gerçek olaylar olmayıp tarihî karşılıkları yoktur; fakat içerdikleri mâna ve mesaj doğrudur. Üçüncü gruptakiler ise Ashâb-ı Karye gibi tarihte karşılığı bulunan ve örnek olarak sunulan kıssalardır. Daha geniş bilgi için bk. Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti,* s. 121-125.

18 *"Allah'ın, kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda peygambere bir darlık yoktur. Daha önce gelip geçen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın emri kesinleşmiş bir hükümdür."* Bk. 33/Ahzâb Sûresi 33, 38, 39; 5/Maide 67.

19 3/Âl-i İmrân 161.

vahiy dilinin değerlendirilmesinin mümkün olup olmadığını incelemek gerekir. Ayrıca bu unsurlarla alakalı ilahî tercihin tecellisine dair hikmetleri anlamaya çalışmak önem arz etmektedir.

1. Nübüvvetin Mekânsal Boyutu

Kur'an'da adı geçen peygamberlerin yaşadıkları bölgeleri tespit etmek amacıyla Batı'da ve İslâm ülkelerinde yapılan çalışmalar son dönemde artış göstermektedir. Bu çalışmalarda Hz. Adem'den başlayarak son Peygamber Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerin yaşadıkları coğrafî bölge tespit edilmeye çalışılmaktadır. Kur'an'da adı geçen peygamberlerin yaşadıkları bölgelere bakıldığında genellikle Ortadoğu ve Mezopotamya bölgelerinin öne çıktığını görüyoruz. Bu çerçevede "Kur'an Coğrafyası" adı verilen eserlerde,[20] peygamberlerin yaşadıkları yerlerle ilgili olarak hep aynı bölge ve topluluklar karşımıza çıkmaktadır.

Bu alanda yapılan çeşitli çalışmalardan elde edilen bilgilere göre peygamberlerin yaşadığı bölgeleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Hz. Âdem Hindistan, Seylan, Mekke ve Cidde bölgelerinde; Hz. İdris Babil mevkiinde bulunduktan sonra Mısır'a hicret etmiş; Hz. Nuh Babil'in alt kısmında Kufe'de yaşamış; Hz. Hûd Arap yarımadasında Ahkaf ve Hadramevt'de ikamet etmiş; Hz. Salih yine Arap yarımadasında Teyma denilen bölgede bulunmuştur. Irak'ın güneyinde doğan Hz. İbrahim, ateşe atılma olayından sonra Mezopotamya'nın kuzeyinde bulunan Harran'a gitmiş, oradan Filistin'e geçmiş, daha sonra Mısır'a göç etmiştir. Hz. İbrahim, hanımı Hacer'i Mekke'ye götürmesi hariç daha çok Filistin'de yaşamıştır.[21] Hz. İshak ve İsmail, Mezopotamya, Filistin ve Halil bölgesinde; Hz. Lût bugünkü Ölü Deniz çevresinde, Sodom, Gomore, Suğer civarında; Hz. Yakub,

---

[20] Kur'an'da zikredilen topluluklar ve yaşadıkları bölgeye dair son yıllarda yapılan bazı çalışmalar öne çıkmaktadır. Bk. Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Cibalu ve'l-Emkine ve'l-Miyah,* thk. Ahmed Abdüttevvab Avd, Kahire: Dârü'l-Fazile, [t.y.], s. 383; Ferik Yahyâ b. Abdullah Muallimi, *A'lâm fi'l-Kur'âni'l-Kerim,* Riyad: Dârü'l-Muallim, 1994, s. 297; Muhammed Şevki b. İbrâhim Mekki**,** *Atlasü'l-Medîneti'l-Münevvere,* Riyad: Câmiatü'l-Melik Suud, [t.y.], s. 47; Ebû Halil Şevki, *Atlasü's-Sireti'n-Nebeviyye,* 5. Baskı, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2002, s. 336; *Atlasü't-Tarihi'l-Arabiyyi'l-İslâmî,* ; *Atlasü'l-Kur'an,* Dımaşk: Darü'l-Fikr, 2002; Ahmet Bedir, *Tevhîdin Yurdu: Kur'an-ı Kerim Atlası,* İstanbul: Kaynak Yayınları; Ali Akpınar, *Kur'an Coğrafyası: (Kur'an da Yer Adları),* İstanbul: Fecr Yayınları, 2002, s. 288.

[21] Şevki, *Atlasü'l-Kur'an,* s. 18, 23, 30, 34, 42-43.

Mısır ve Halil bölgelerinde; Hz. Yusuf, Kudüs ve Mısır dolaylarında; Hz. Şuayb Akabe Körfezi'nin doğusunda Medyen ve Eyke bölgesinde; Hz. Musa Mısır, Medyen, Tih, Sina ve Amman'da; Hz. İlyas, Şam bölgesi civarında; Hz. Davud Kudüs, Gazze, Ramle bölgesinde; Hz. Süleyman, Kudüs, Askalan bölgesinde; Hz. Eyüp, Akabe körfezinin kuzeyinde; Hz. Yunus Şam ve Mezopotamya bölgesinde, Hz. Zekeriya yine Kudüs'de; Hz. Yahya, Ürdün ve Dımaşk civarında; Hz. İsa Beyt Lehm, Nasıra, Mısır, Ürdün Nehri, Kudüs şehirlerinde; Hz. Lokman, Dımaşk, İskenderiye ve Yemen'de bulunarak peygamberlik görevlerini yapmışlardır.[22]

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre adı geçen peygamberlerin yaşadıkları bölgeler ve toplumlar hakkında bir takım malumat elde etmek mümkün olmaktadır. Burada yer alan şehirler ve yerleşim yerleri coğrafî olarak genellikle aynı bölgeyi işaret etmektedir. Peygamberler için vazgeçilmez olan zaman ve mekân mefhumunu karşılayan bu yerleşim yerlerinin aynı zamanda ilahî mesajın tebliğ edilmesine sahne olan mekânları oluşturması bakımından bir karşılığı olmalıdır. Zira bu durum başka bölgelere gönderilen peygamberlerin görev yaptıkları yer ve zamanla ilgili bazı soruları akla getirmektedir.

Her şeyden önce, konu ile ilgili Kur'an âyetlerine bütüncül bir göz ile bakmanın önemini ifade etmek gerekir. Kur'an'da Allah bazı âyetlerde açıkça yer ve zaman konusuna nasıl yaklaşmamız gerektiğini haber vermektedir. اللهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ âyetteki[23] حَيْثُ edatı Arap grameri açısından yer ve mekâna göre kullanılır.[24] Bu durumu dikkate alarak aslında Allah'ın nübüvveti dilediği yerde ve zamanda, dilediği formatta vereceğini anlıyoruz. Bu, tamamen ilahî bir takdir anlamına gelmektedir. Buna göre son Peygamber Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin genellikle belli bölgelere gönderilmesi öncelikle ilahî bir takdir olarak görülmekte, bu, o insanlar lehine bir üstünlük veya onların dışında kalanlar açısından mahrumiyet anlamına gelmemektedir. Mâtürîdî ilgili âyeti, Allah'ın risâletine sahip çıkacak birine ve topluma görev vermek maksadıyla ilgili şahsı ve bölgeyi seçmesi şeklinde yorumlamaktadır.[25] Zemahşerî (ö. 538/1144) de mezkûr âyeti "Peygamber

---

22 Şevki, *Atlasü'l-Kur'an,* s. 12, 18, 23, 30, 34, 42-43, 51, 58, 63, 68, 72, 77, 87, 90, 94, 97, 104, 107, 111, 118, 123.

23 6/En'am 124.

24 Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab,* Beyrut: Daru İhyâi't-Turas, 1996, III, 411.

25 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an,* V, 208.

olarak seçeceği kişiyi ve uygun mekânı Allah en iyi bilendir." diyerek izah etmektedir.[26]

Son yıllarda "atlas" çalışmaları sayesinde Kur'an'da adı geçen peygamberlerin yaşadıkları bölgelerin tespitinin daha kolay olduğu anlaşılmaktadır. Ancak öncelikle ifade edilmelidir ki, Kur'an'ın üslubunun temel özellikleri açısından yer, zaman ve şahıs isimleri Kur'an kıssalarıyla ilgilidir. Bu kıssalarda mekân ve zamandan ziyade iş ve olay açısından insanlığa verilmek istenen mesaj öne çıkmıştır. En önemli maksat ise kıssadaki ana temanın ilk hitap çevresine Allah'ın tek ilah olma gerçeğini kabule yönelik ilahî bir çağrı olmasıdır.[27] Bugün bizim bazı araştırmalarla bir takım tarihî bilgilere ulaşabilmemiz mümkün olmakla birlikte bu şekilde ulaşılan bilgilerin bağlayıcılığı tartışmalıdır. Nitekim bu konuda Kur'an'ın üslubunda kıssalarda yer alan muhatapların yaşadıkları yer ve zaman öne çıkmamış, onlardan alınacak dersler vurgulanmıştır.[28] Bu bağlamda mesela, Hz. Meryem için gebe kalınca çekildiği ıssız ve uzak mekânın مَكَاناً قَصِياًّ (uzak bölge)[29] ve yine âyette geçen dayanacağı جِذْعِ النَّخْلَةِ (hurma ağacının)[30] nerede olduğu belirtilmemiştir.

Kur'an'da peygamberlerle ilgili zikredilen yerleşim yerlerinin Kur'ân'a muhatap olan toplum nezdindeki durumuna gelince; bununla ilgili tercih edilen kavramlar öncelikle Kur'an'ın nüzulünden önce kullanılmaktaydı. Bu yerleşim yerlerini ifade eden isimlerle işaret edilen mekânlar Kur'an'ın indiği dönemde muhtemelen hala kullanılmaktaydı veya yıkılmış olsa bile harabe ve kalıntılar halinde devam etmekteydi.[31]

Son olarak Kur'an ile diğer kutsal kitaplar, ana tema açısından mukayese edilerek bu anlamda bir sonuç elde edilebilir. Örneğin Tanah'ta ontolojik bakımdan özel ve seçilmiş bir millet vurgusu hâkim iken, İnciller'de ise yine tahsis edilmiş bir

---

26 Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakaikı Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vücuhi't-Te'vil,* Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, [t.y.], II, s. 38.

27 Öztürk, *Kıssaların Dili,* s. 37.

28 Akpınar, *Kur'an Coğrafyası,* s. 101-102. Kıssaların dilinden ilahî mesajın ne anlama geldiğini detaylı bir şekilde ele alan bir çalışma olması bakımından bk. Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti,* s. 11 v.d.

29 19/Meryem 22.

30 19/Meryem 23.

31 Akpınar, *Kur'an Coğrafyası,* s. 106.

Tanrı Oğlu vurgulanmaktadır. Bu karşılık Kur'an'ın dilsel üslubunda ve muhtevasındaki ontolojik vurgu belli bir millet ve şahısta ortaya çıkmamakta, bunun yerine adı geçen halkların karakteri tahlil edilerek övgüye ve yergiye konu olan yönlerine dikkat çekilmektedir.[32]

Bu çerçevede insanlığın ana yurdunun ve ilk uygarlığın merkezinin neresi olduğu da tartışılmaktadır. İlk insanların yaşadığı bölgenin Mezopotamya, Doğu Afrika veya Arap yarımadası olduğuna dair görüşler ileri sürülmektedir. Ancak son dönemlerde yapılan araştırmalara göre adı geçen bölgeler arasında özellikle Arap yarımadası öne çıkmaktadır.[33] Bu anlamda Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm dininin gönderildiği coğrafyanın aynı olmasını kaydetmek gerekir.[34] Nitekim en eski medeniyetlerin kurulduğu yerlere bakıldığında bu bölge daha fazla dikkati çekmektedir. Burada ifade edilmesi gereken bir husus daha bulunmaktadır. Risâletin Asya ağırlıklı bir bölgede gelmiş olmasıyla ilgili esas mesele, bu mesajın tevhîde dayalı olmasıdır. Kaldı ki, kaynaklarda farklı rakamlarla ifade edilen peygamberlerin sayısına dikkat edildiğinde Kur'an'da adı geçen ve bilinen peygamberlerin gönderildiği bölgeler üzerinde durulmaktadır. Sayıları yüz binlerle ifade edilen peygamberlerin hepsinin gönderildiği bölgeleri ve halkları tam ve kesin olarak bilememiz, hakikati inkâr etmemize imkân vermez. Tarihsel ve arkeolojik bulgular insanlık tarihinin en eski dönemlerinin bu bölgede yaşandığına işaret ettiğine göre Kur'an'ın peygamber kıssalarının zamansal ve mekânsal açıdan değil, mesaj açısından değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Son olarak Allah'ın varlığının bilinmesi konusu peygamber gönderilmesi bağlamında tartışılan bir meseledir. İslâm'dan bir şekilde habersiz olanların kâinata bakarak hudûs delili[35] üzerinden yüce yaratıcıya ulaşmalarının gerekliliği dile

---

32 Mustafa Selim Yılmaz, "İslami Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Selefilik Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 3/3, (2014): 534.

33 Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *DİA,* XXXIII, 283.

34 Adem Özen, "İslam-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 5/9 (2000): 237.

35 Cevher ve arazlardan oluşan âlemin hadis (sonradan yaratılmışlık) özelliğine sahip olması, dolayısıyla bu âlemin bir muhdisinin (yaratıcısının) bulunması gerektiği ilk ortaya atan Ca'd b. Dirhem ve Cehm b. Safvân olmuş, onlardan Mutezile'ye intikal etmiştir. Mutezilî kelâmcılar arasında Ebu'l-Huzeyl el-Allâf hudûs delili üzerinde daha fazla durarak bu delili geliştirmiştir. Aynı delili İbn Küllâb el-Basrî'nin kullandığı kabul edilmektedir. Bkz.: Bekir Topaloğlu, *İslâm*

getirilir. "Biz peygamber göndermedikçe azap etmeyiz."[36] âyetinin tefsirini yaparken Mâtürîdî, insanın bilgi kaynakları olarak duyu organlarını, akıl yürütmeyi (nazar) ve uyarıcıyı (vahiy) saydıktan sonra, azabın da birçok boyutlarının olduğundan bahsetmiştir. Azabın birinci yönü hiçbir suç söz konusu olmaksızın imtihan amaçlı olarak yaşanan sıkıntılar, ikinci yönü ise inat ve kibre dayalı olarak verilen azap oluşturmaktadır. Üçüncü ve son çeşidi ise Allah'ın ahirette gerçekleşeceğini vaad ettiği azaptır.[37] Aynı âyetin tefsirini yapan Zemahşerî Allah'ın nazar ve istidlalle bilinmesi söz konusu olduğuna göre, insanlar peygamber gelmeden bu yolla Allah'ı bulabilir. Zira Peygamber göndermek de nazar ve istidlaldeki gafleti kaldırmaya yönelik bir olaydır.[38] Ebü'l-Muin en-Nesefî, (ö. 508/1115) akıllı olup vahiy ulaşmayan kişinin yaratıcıyı tanıması konusunda dini açıdan sorumluluğunu inceler. Vahyin ulaşmamasının mazeret olma ihtimalini değerlendiren Nesefî, bu durumda olan birisinin sorumlu olacağını ifade eder. Zira onun akıl yürütme yoluyla yaratıcıyı bulması gerekir. Mu'tezile'ye göre ayrıca delil aramayı gerekli görmeyip bir kişinin akıllı olması Allah'ı bulmasını gerekli kılan bir sebeptir.[39] Hem son peygamberin hem diğer peygamberlerin davetini kabul etmeyenlerin kâfir olacağını belirten Abdülkahir el-Bağdâdî, (ö. 429/1037) bunların dışında ne mü'min ne de kafir olacak bir grubun varlığından bahseder. Ona göre bu grup ne küfre girer ne de tevhîde inanır. Bunların âhiretteki durumlarıyla ilgili cennet-cehennemin söz konusu olmayacağını, onlar için en iyisini Allah'ın bileceğini düşünür.[40]

Son Peygamberin Arabistan Yarımadasına Gönderilmesi

Başka bir peygamber ve onun yaşadığı coğrafya değil de burada son elçi Hz. Muhammed'in tebliğ görevine başladığı Arabistan yarımadası üzerinde durulması

Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-ı Vâcib), 11. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, s. 75.

36 17/İsrâ 15.

37 Matüridî, *Te'vilâtü'l-Kur'an,* VIII, 243-244.

38 Zemahşeri, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucühi't-Te'vil,* thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998, s. 499-500.

39 Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefi Nesefi, *Bahrü'l-Kelam fî Akaidi Ehli'l-İslâm,* Konya: Matbaatu Maşriki'l-İrfan, 1327, s. 8.

40 Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed el-Bağdadi, *Usûlü'd-Dîn,* thk. Ahmet Şemseddin, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, s. 233-235.

bir örnek olması bakımından, en önemlisi evrensel din olması bağlamında bir değerlendirme yapmaya matuf bir çaba olarak görülmelidir. Son peygamberin Arabistan yarımadasına gönderilmesi, buranın somut bir özelliğinden ziyade ilâhî tercihe bağlı olan ve içinde çeşitli hikmetleri barındıran bir konu olsa gerekir. Peygamberin gönderildiği coğrafyanın seçilmesiyle ilgili indirgemeci bir tavırla olayı sadece bir nedene bağlamak bizi yanlış sonuçlara götürecektir. Son ilahî din, İran veya Roma topraklarında ya da Hint yarımadasında ortaya çıksaydı orada da risâletin sebep ve şartları yaratılır ve İslâm'ın oradan da yayılması için gerekli ortam oluşturulurdu.[41] Aksi takdirde İslâm'ın evrenselliğine halel gelirdi. Dolayısıyla başka yerlerde de olsa Allah nurunu tamamlardı. O halde bu konunun tamamen Allah'ın takdiri olarak görülmesi gerekse de[42] Arabistan'da olmasının hikmetleri üzerinde durmak gerekir. Bu doğrultuda çeşitli sebepler söylenebilir:

Birincisi, Kur'an'da adı geçen peygamberler ve toplumlara dair Mekke'li müşriklerin, Yahudilerin ve Hıristiyanların herhangi bir itirazı dile getirmemeleri, bu unsurların onlar tarafından bilinmesine bağlı bir olay olduğuna göre,[43] bu durum bir sebep olarak görülebilir.

Hz. Muhammed'in peygamber olduğu coğrafya olan Mekke ve Medine'nin seçilmesiyle ilgili olarak "siret" yazarları olayı yorumlamak adına bazı hususlara dikkat çekerler. Örneğin, Arap yarımadasının seçilmesiyle ilgili bölgenin iki büyük medeniyete (İran ve Doğu Roma medeniyetlerine) komşu olması vurgulanmaktadır. Zira bu bölgelerde ahlâkî, siyasî ve iktisadî anlamda tam bir kaos yaşanmaktaydı.[44] Bu durum Kur'an'ın aynı bölge üzerinde durması konusunda ikinci bir neden olarak zikredilebilir.

Bir başka sebep olarak Arabistan yarımadasında çeşitli inanç gruplarının yer alması sayılabilir. İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde, Arap yarımadası ve çevresinde putperestlik, Yahudilik, Haniflik, Mecûsilik, Sabiîlik ve Hrıstiyanlık'ın çeşitli

---

41 Bk. Buti, *Fıhku's-Siyre* , s. 35.

42 Son ilahî dine mekân olarak seçilen Arap Yarımadasını bölgesel ve toplumsal anlamda ele alan bir çalışma olması bakımından bk. Adnan Demircan, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu,* Konya, (2007): 18.

43 Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti,* s. 120.

44 Said Ramazan el-Buti, *Fıhku's-Siyre (Peygamber (a.s.)'in Uyguladığı İslâm,* çev. Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul: İslami Edebiyat Yayınları, [t.y.], s. 32.

mezhepleri yaşamaktaydı.[45] Bu anlamda çeşitli kültür ve medeniyetlere komşu olmak, özellikle Hıristiyan mezheplerinin müntesipleri belli bir oranda bulunmaktaydı. Muhtelif yollarla Arap yarımadasına giren Hıristiyanlığın yarımadanın tamamında etkili olması daha geç döneme denk gelir. Yarımadanın Kuzey ve Kuzeybatı kesimlerinde daha etkili olan Hıristiyanlığın buralarda kiliseleri kurumsallaşmış olarak karşımıza çıkmakta, özellikle Gassânîler ve Hire-Lahmî devletindeki etkisiyle kendisini göstermektedir. Bunun dışında Yemen, Necran ve Habeşistan Hıristiyanlığı da bilinmektedir.[46] Hıristiyanlık, Yahudilik ve diğer din mensuplarının temsil edildiği böyle bir ortamda İslâm'ın din olarak gönderildiği Arapların tabiatlarının konu bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Zira onlarda sözünde durma, cömertlik ve mertlik gibi erdemlere yönelenlere gıpta ediliyordu. Onlar için misafire ikramda bulunmak, kendilerine sığınanları himaye etmek şeref ve haysiyet açısından önemli görülürdü. Saygı görmek, övülmek, asaleti ve cesareti hakkında konuşulması en büyük ideal olarak kabul edilirdi. Öyle ki, cömert görünmek için mallarını çok rahat harcayabiliyor, şereflerini korumak için kızlarını diri diri gömebiliyorlardı.[47]

Sözü edilen seçimle ilgili başka bir neden arkeolojik açıdan dile getirilmektedir. Buna göre bazı tarihçiler ilk uygarlığın kurulduğu mekân olarak Ortadoğu'yu göstermiş, oradan bütün toplumlara ulaştığına dikkat çekmiş, bu medeniyet inşasında peygamberlerin rolü vurgulanmıştır.[48] Son peygamberin Hicaz bölgesinde tebliğde bulunmasıyla ilgili olarak Mekke, Medine ve Taif'in önemli bir konuma sahip olduğu, özellikle tebliğ sürecinde Mekke ve Medine'deki sosyal, dinî, siyasî, ekonomik ve kültürel yapının ne kadar önemli olduğu tarihî süreç takip edilerek anlaşılabilmektedir.[49]

Makasıd-ı ilahî yorumlanırken belli şartlara riayet ederek bazı değerlendirmeler yapılabilir. Bu anlamda Kur'an'daki örneklerine bakılarak hep aynı coğrafyanın dile getirilmesi, bölgenin önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmasıyla ilgili olabilir. Peygamber kıssaları bağlamında zikredilen mekânlar, ilahî çağrıyla alakalı olan

---

45 Zekiye Sönmez, *İslâm'ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadası'nda Hıristiyanlık,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 87.

46 Sönmez, *Hıristiyanlık,* s. 89-131.

47 Buti, *Fıhku's-Siyre,* s. 33-34; Demircan, "Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları", s. 40.

48 Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *DİA,* XXXIII, 283.

49 Adnan Demircan, "Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları", s. 88.

mekânlardan ibaret olduğu, dolayısıyla o bölgelerle sınırlı olup bunun dışında kalanların sakinlerinin ihmal edildiği gibi bir sonuç çıkarmak kabul edilebilir değildir. Zira ilahî mesaj insanların dünya ve âhiret hayatını ilgilendirdiğine göre bunun zamana ve mekâna hasredilerek değerlendirilmesi evrenselliğe aykırı bir durum arz eder.

2. Nübüvvetin Zamansal Boyutu/Fetret

Peygamber gönderilen zaman bağlamında gündeme gelen bir konu da ondan habersiz ve mahrum olan toplumların itikadî durumlarıdır. Aslında bu husus tartışmanın esasını teşkil eder. İslâmî literatüre "Ehl-i fetret" olarak geçen meselede, birincisi fetret ehlinin kimliği, ikincisi itikadî sorumluluğu olmak üzere iki farklı boyutta ele alınır. Konuyu mezkûr iki yönüyle inceleyen kelâmcılar arasında farklı görüşler bulunur.[50] İlk dönemlerden itibaren kelâmcıları meşgul eden bir problem olan ehl-i fetretle ilgili tartışmalar sonraki dönem kelamcılarının da gündeminden düşmez. Ehl-i fetret genel olarak kendisine davetin ulaştığı ve ulaşmadığı toplumlar olmak üzere iki kategoride tartışılır.[51]

Fetret kavramı bağlamında öncelikle ifade etmek gerekir ki, konu ilk bakışta sadece peygamber göndermeye ara verilen geçmiş dönemlerle ilgili olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Buna göre fetret, peygamber gönderilmeyen ya da peygamber gönderilmeye ara verilen dönemle sınırlı bir konu olmayıp peygamber mesajının hiç ulaşmadığı veya mesajın üzerinin örtüldüğü, yanlış bir şekilde ulaştığı toplumlarla ve fertlerle ilgili olduğu noktasında toplanmaktadır. Örneğin Hz. İbrahim ile Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem arasında yaklaşık iki bin beş yüz yıl geçmiş olmaktadır. Zira bu kadar uzun bir zaman aralığı bulunmasına rağmen Arapların inançları ve ibadetleri içinde İbrahim'in dinine ait bazı hususların -

---

50 Mâtürîdî, *Tevilâtü'l-Kur'an,* IV, s. 190; Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn,* 262; Gazzâlî, *Faysalü't-Tefrika,* 105-106; Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Razî, *et-Tefsiru'l-Kebir,* Beyrut: Daru İhyai't-Turas, [t.y.], XI, 194; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* Ankara: Akçağ Yayınları, [t.y.], III, s. 145.

51 Muvaffak Ahmed Şükri, *Ehlü'l-Fetre ve Men fî Hukmihim,* Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1988, s. 68.

örneğin Kâbe'nin ve haccın- bulunmasıyla[52] birlikte arada peygamberlikle ilgili bir fasıladan söz etmek ne kadar mümkündür?[53]

İslâm'dan sonraki dönemler ve bu dönemlerde yaşayan insanları ifade etmek için *fetret ehli* veya *fetret dönemi* yerine من تبلغه الدعوة (kendilerine davet ulaşmayanlar) başlığı altında bu konuya yer verilmiştir.[54] Buna göre Hz. Muhammed'den sonra da fetret şartlarının oluştuğunu, böylece aynı olmasa bile hükmen fetretin ve ehlinin bulunabileceği sonucu çıkarılabilir.

عَلَى فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ (Peygamberlerin arasının kesilmesi)[55] âyetiyle ilgili mezkûr âyeti tefsir eden Mâtürîdî, "fetret"le kastedilenin risâlet mesajının zayıflaması olduğunu belirtir. Ona göre fetret bir kopukluk ise, böyle bir şey iki peygamber arasında meydana gelemez. Mâtürîdî, asıl fetretin peygamberin getirdiği mesajın zayıflaması olduğunu vurgular.[56] Aynı şekilde Zemahşerî de fetreti "vahyin kesildiği dönem" olarak niteler.[57] Râzî de bu âyetin tefsirinde peygamberlerin gönderilmesinin kesintiye uğraması, peygamberliğinin etkisinin azalması, olması gerekenin bulunmaması, peygamberin getirdiği şeriatla amel etmeyi sağlayan esasların zayıflaması şeklinde bir yorumda bulunur.[58] Elmalılı'ya göre mezkûr âyette geçen fetret-i rusül'den maksat vahiylerin kesilmesi, unutkanlık, değiştirme ve tahrif yoluyla dinin bozulmaya ve yok olmaya yüz tuttuğu, hak dinin bilinemez ve tanınamaz hale geldiği zaman dilimidir.[59]

Burada fetret ehlinin itikadî sorumluluğu bağlamında söylenmesi gereken, kelâmcılar genel anlamda insanın sahip olduğu akıl yeteneğini vurgulamalarıdır.

---

52 Adnan Demircan, "Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları", s. 62.

53 Dünyayı yedi iklim bölgesine ayıran İbn Haldun, birinci iklim bölgesinden bahsederken Atlas okyanusunu zikreder. Burada Halidat adalarının bulunduğunu, bu adanın sakinlerinin dini tebliğden mahrum olduklarını ve mesajın onlara ulaşmadığını savunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Haldun, *Mukaddime,* çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989, I, s. 129.

54 Örnek olarak bkz.: Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan b. Muhammed el-Buhari Halimi, *el-Minhac fî Şuabi'l-İman,* thk. Hilmi Muhammed Fevde, [y.y.]: Dârü'l-Fikr, 1979, s. 175.

55 5/Mâide 19.

56 Mâtürîdî, *Tevilâtü'l-Kur'an,* IV, 190.

57 Zemahşerî, *el-Keşşaf,* I, 602.

58 Razî, *et-Tefsiru'l-Kebîr,* XI, 194.

59 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* III, s. 145.

Zira akıl sayesinde insan kâinatın yüce bir yaratıcı tarafından yaratıldığı şeklinde bir düşünceye ve inanca ulaşabilmektedir. İnsanın sahip olduğu bu yetenek dolayısıyla, peygamber gönderilmemesi veya bir şekilde ondan habersiz kalması durumunda bile insanın yaratıcıyı bulabileceği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla fetret döneminde yaşayan insanlar ahirette Allah'ı bilme konusunda hesaba çekileceklerdir. Tabi bu noktayı daha çok Mâtürîdî kelâmcıların savunduklarını göz önünde bulundurursak Eş'arî kelâmcıların dinî-itikadî sorumluluğu akıl yerine Peygamber göndermeye bağladıklarını görüyoruz. Eş'arîlerin ilgili kabulüne göre aklın görevi nakli anlamak ve algılamaktır. Dolayısıyla akıl hiçbir şeyi insana vâcib kılamaz.[60]

Fetret ehlinin kim olduğu ve sorumluluk derecesi ile ilgili en dikkat çekici olan görüş Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) aittir. Ona göre insanlar üç gruba ayrılmaktadır:

Birinci grup, tebliğin kendilerine ulaşmadığı ve Allah Rasulü'nün davetinden hiçbir şekilde haberdar olmayanlardır. Ona göre bunlar mazeret sahibidirler.

İkincisi grup İslâm ülkesinde veya bu ülkelere yakın bir bölgede yaşayanlar veya Müslümanlarla birlikte bulunup imândan mahrum olanlardır. Gazzâlî bunların gerçek anlamda sorumlu olduklarını savunur.

Bu iki sınıf arasında olup İslâm'ı gerçek anlamda tanımaya muvaffak olamayanlar ise üçüncü grubu oluşturur. Zira bunlar küçük yaşlarından itibaren İslâm'ı ve onun peygamberini yalancı ve dolandırıcı diye duyar, o şekilde tanırlar. Esas fetret ehli olarak bu grubu sayan Gazzâlî, bunlara tebliğin doğru bir şekilde ulaşmadığını düşünür.[61]

Mukaddem bilgiler ışığında Ehl-i fetret ile ilgili, kelâmcılar arasında farklı yorumların bulunduğu görülmektedir. Buna göre Fetret kavramını dar anlamda algılayanlarla birlikte geniş anlamda kabul edenler de mevcuttur. Dar anlamda

---

60 Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn,* 174 vd.; Gazzâlî, *el-İktisad fi'l-İ'tikâd,* 151 vd.; Teftazânî, *Şerhü'l-Akaidi'n-Nesefi,* 121-125; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal,* Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, I, 87-89.

61 Ebû Hamid Huccetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *Faysalü't-Tefrika beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka,* Dımaşk: Dârü'l-Hikme, 1986, s. 105-106; Genellikle Gazzâlî'ye nispet edilerek ele alınan çağdaş anlamda fetret ehli ile alakalı kapsamlı bir çalışma olması bakımından bk. Sinan Öge, "Çağdaş Dünyada Fetret Ehli", *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-*, 9/24, (2005): 33-50.

fetret anlayışını benimseyenlere göre, Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında yaşayanlar mesajdan mahrum olduklarından Ehl-i fetret ile sadece bu topluluk ve dönem kastedilir. Fetret kavramını geniş anlamda ele alanlara göre ise peygamber mesajının yanlış ve eksik anlaşılması her zaman mümkün olduğundan Ehl-i fetret bir dönemle ve toplumla sınırlandırılmadan anlaşılmalıdır. Neticede itikâdî açıdan önemli ve gerekli olan husus, peygamberle aynı soyu paylaşmak, onun dilini konuşmak, onunla aynı zamanda veya mekânda olmak değildir. Esas olan tevhîd inancına dayalı bir imâna sahip olmaktır. Peygamberle hakiki beraberlik onun mesajı ile bütünleşerek ortaya çıkmalıdır. Onun için peygamber inancı kutsal öğretilere içten inanmayı gerektiren bir durumu ifade eder.

3. Nübüvvetin Dil/Lisan Boyutu

Peygamberlerin gönderildiği coğrafî ortam ve zamansal boyuttan sonra konuştuğu dilin de bazı yönleriyle tartışmaya açıldığı görülmektedir. İnsanların ilk defa karşılaştıkları ve önceki inançlarından tamamen farklı olan bu mesaj birtakım benzetme ve sembolleştirmeler yoluyla onların mantıki durumları çerçevesinde sunulmaktadır. Dolayısıyla peygamberler mesajlarını coğrafî bölgeye ve zamansal dilime göre İbranice ya da Arapça gibi bölgesel bir dille ifade ederek muhataplarına ulaştırmaktadırlar. Bütün toplumu ilgilendiren hakikatleri barındıran dinin bu anlamda halka sunduklarının anlaşılması noktasında herkesin anlayacağı bir lisanla ortaya konulması bir zorunluluk olarak görülmelidir. Bu arada ilgili dinin şer'î hükümlerinin anlatıldığı dil olan şeriat dilinin bazı mecazi ve sembolik mânalar içermesi bazı özel durumlara dayanmalıdır. Zira nihai hedef dinin ve dini hakikatlerin insanlara en güzel şekilde ulaştırılmasıdır.[62] Bir başka ifadeyle dinî ifadelerin başlı başına bilgi unsuru taşıyan ifadeler olup olmadığı önemlidir.[63]

Allah'ın zâtı ve sıfatları başta olmak üzere kelâm sisteminde dinî bütün hakikatlerin bir takım mecazî ve sembolik ifadelerle anlatılmasında en temel sebep, insanların zihin dünyalarına hitap etmektir. Zira sıfatullah ve âhiret gibi en önemli itikadî hususların insanlara tanıtılması hususunda kullanılan dile ve o dilin edebi yönüne duyulan ihtiyaç kabul edilmek durumundadır. İlahi kelâm aslında bir

---

62 Ömer Mahir Alper, *İslâm Felsefesinde Akıl-Vahiy Felsefe-Din İlişkisi,* İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000, s. 202.

63 Turan Koç, *Din Dili,* Kayseri: Rey Yayıncılık, [t.y.], s. 2, 5, 7.

mânadır. Dil ise bir araçtan ibaret olduğuna göre[64] bu kelâmın tek bir dili olamaz. O halde İlahi kelâm, gönderildiği toplumun diline göre ifade edilmektedir.

Kur'an'ın ilgili âyetinden hareketle,[65] Allah'ın Kur'an'da nübüvvete muhatap kıldığı toplumun anlayacağı dili kullanarak mesajını açıkladığını söylemek mümkündür. Buna göre her peygamber, içinden çıktığı toplumun konuştuğu ana dille mesajı ilettiğinden[66] Kur'an, indiği toplumun konuştuğu dil olan Arapça olarak nazil olmuştur.[67]

Doğrusu dinlerin insanlara hitaplarında bir yalınlık bulunmakla birlikte, bazı hususların kapalı olması ve bazı gerçekleri tamamen açık bir şekilde ifade etmeye dair engeller söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda tamamen açık olması bir tarafa, bütünüyle kapalı bir üslubun bulunması meselelerin anlaşılmasında daha büyük problemlere neden olabilirdi. Örneğin ahiret halleriyle ilgili olarak anlatılanlar cismanî değil de ruhanî olarak ortaya konulsaydı insanların algıları açısından bazı zorluklarla karşılaşılacaktı. Bundan dolayı ahirete dair hususlar sembolik ve insan zihnine uygun bazı kavram ve nitelemelerle ortaya konularak o coğrafyada ve ilgili zaman diliminde yaşayan insanların anlamalarına katkıda bulunulmaktadır. Dillerin şeriatlere aracılık etmesi ve anlaşılırlığını sağlaması açısından Kur'an dili olan Arapça'nın mecazi özelliğini de dikkate almak gerekir.[68]

Kur'an'ın özünü ve temel vurgusunu tevhîd inancı oluşturduğuna göre diğer Kur'anî unsurların bu inanç bağlamında ele alınmasının gerekliliği reddedilemez. Kur'an'da peygamber ve toplum ilişkisi sadece sosyolojik bir bilgi aktarımından ibaret olmamakta, tevhîd merkezli inanç tasavvurunun oluşturulması başta olmak üzere dinî ve ahlâkî ilkelerin benimsetilmesi maksadına binaen olmalıdır. O bakımdan Kur'an'da konu edilen olaylar bir coğrafyanın veya zamanın öne çıkarılması yerine onların Kur'an'ın temel konularından ve maksatlarından bağımsız olmaksızın ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Buna Kur'an'ın

---

64 Temel Yeşilyurt, *Sözün Anlamı: Teolojik Dilin Paradoksal Görünümü Üzerine Bir Çözümleme,* İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s. 27, 211.

65 "(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güç ve hikmet sahibidir." (14/İbrahim 4).

66 Muammer Esen, *Kur'an'da Peygamberlik,* Ankara: Araştırma Yayınları, 2012, s. 84.

67 43/Zuhruf 2-3, 42/Fussilet 44.

68 Alper, *Akıl-Vahiy,* s. 203.

maksatlarıyla Kur'an'da zikredilen toplumların durumlarının birbiriyle örtüşmekte olduğunu da eklemek gerekir.

C. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Coğrafyanın insanın karakteri ve davranışları hatta kaderi üzerinde etkili olduğu söylense de bu tür bir ilişkinin tek başına dinî tutum ve davranışları belirlemediği açıktır. İnsanlığın ilahî bilgiye ulaşmasını sağlayan nübüvvet kurumu aşkın bir ilişkinin sonucu olarak tezahür ederken aslında maddî-mânevî eğitim süreçlerinden geçen insanların gelişimini sağlaması yönüyle de önemlidir. Peygamberlerin ilahî mesajı iletmek için mekânsal, zamansal ve dilsel boyuttan müstağni olmaları düşünülemez. Son peygamberin yedinci asrın başında Hicaz bölgesine gönderilmesi başta olmak üzere peygamberlerin görev yaptıkları yerlerin, zaman diliminin ve lisanın seçilmesiyle alakalı belli bir sebebe odaklanarak indirgemeci bir tavır içine girmemek gerekir.

Kur'an'da adı geçen peygamberlerin yaşadıkları bölgelerin zikredilmesindeki temel amaç, o gün için müşriklere yönelik mesaj ve uyarı içermesidir. Bu bölgeler risâlet öncesinde de sonrasında da hayatiyetini sürdürdüğüne göre, bu konuda genellemeler yapmak yerine daha özel ve sınırlı yorumlar yapmak doğruya daha yakın olmalıdır. Elçi aracılığıyla gelen mesajı içeren "tevhîdî hakikat", mekânlar ve zamanlar üstü bir değer ifade ettiğine göre Allah'ın peygamber gönderdiği yeri ve zamanı bölgesel bazı şartlara ve zamanlara bağlamak doğru olamaz. Aksi takdirde bu durum evrensel olan ilahî mesajı on dört asır öncesine, belli bir etnik yapıya ve sınırları tayin edilmiş bir coğrafyaya hapsetmeye neden olacaktır. Allah, mesajının insanlara ulaştırılması noktasında hiçbir toplumu mahrum bırakmayacağını haber verdiğine göre elçi gönderilmeyen bir topluluğun varlığını savunmak yanlış sonuçlara götürecektir.

Her şeyden önce Kur'an'ın üslubunun temel özellikleri açısından yer, zaman ve şahıs isimleri Kur'an kıssalarıyla ilgili ilahî bir tercihi ifade etmektedir. Bize düşen, Kur'an'da mekândan ve zamandan ziyade iş ve olay açısından insanlığa verilmek istenen mesaja odaklanmaktır. Bu anlamda ilâhî mesajın aktarılması esnasında Kur'an'da yer alan mekânsal unsurlar ve zamansal ifadeler, mesajın araçsal boyutlarını oluşturmaktadır. Öte yandan Kur'an'da zikredilen toplumlar ve konular, ilahî davete muhatap olan Müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından bilinmesiyle de alakalı olmalıdır.

Allah, son elçiyi başka bölgede gönderseydi onun mesajı yine dünyaya yayılma imkânı bulacaktı. O bakımdan son nebinin gönderildiği zamanın ve bölgenin seçimi -diğer peygamberler için geçerli olduğu gibi- tamamen Allah'ın takdiriyle ilgili olmakla birlikte Allah'ın seçimine dair bazı yorumlarda bulunma imkânı mevcuttur. Arabistan Yarımadasının kadîm gelenekleri olan İran ve Doğu Roma ile komşu olması, yine ilahî dinlerden olan Yahudilik ve Hıristiyanlığın aynı bölgede temsil edilmesi, Müşrikler başta olmak üzere Yahudilerin, Hıristiyanların Kur'an'da ifade edilen kıssaları bilmeleri, insanlığın ilk yaşam merkezini bu coğrafyanın oluşturmasına dair iddialar, hikmet-i ilahiyi anlamak yolunda sayılabilecek sebeplerden bir kısmıdır. Haddizatında adı geçen medeniyetlerin ve dinlerin mensupları, bu son ilahî mesajın tebliğinde hedef kitleyi oluşturmaktadır. Bu tezler tamamen doğru olsa bile, ilahî tercihi bunlardan birine veya birkaçına hasretmek doğru olmayabilir. Ancak Allah'ın bölge seçimine bakarak orada benimsenen çeşitli inanç ve düşüncelerden hareketle değerlendirme yapılması, risâletin o bölgedeki varlığını anlama noktasında bazı kolaylıklar sağlayabilir.

Son olarak nübüvvetin bölge, zaman ve dil bakımından belli bir alana hasredilerek ele alınması konusunda birtakım hikmetlerin varlığı da göz ardı edilmemelidir. Her topluma mutlaka bir peygamber gönderilmesi doğal olarak o toplumun yaşadığı bölgenin, zaman diliminin ve kullandığı dilin vahye aracılık etmesini gerekli kılmaktadır. Nihai olarak mekân ve zamana ilişkin unsurlar, mesajın muhataplarına ulaşması noktasında birer araç değeri ifade ettiğinden bunun ötesinde anlamlar yükleyerek onları mesajın önüne geçirmemek gerekir. Esasında peygamberlikle ilgili önemli olan aynı bölgede ve zamanda yaşamak, soydaş olmak ve aynı dili konuşmak değil, peygamberin getirdiği tevhîd inancına sahip olmaktır.

KAYNAKÇA

Akçay, Mustafa, Çağdaş Dünyada İnsan ve Dini Sorumluluğu: (Fetret Ehli Örneği), İstanbul: Işık Yayınları, 2002.

Akçay, Mustafa, "Vahiyde Fetret Problemi Üzerine Bir İnceleme", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 2000: 79-88.

Akpınar, Ali, Kur'an Coğrafyası: (Kur'an da Yer Adları), İstanbul: Fecr Yayınları, 2002.

Alper, Hülya, *İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.

Alper, Ömer Mahir, İslâm Felsefesinde Akıl-Vahiy Felsefe-Din İlişkisi, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000.

Altıntaş, Ramazan, Kelâm El Kitabı, Editör: Şaban Ali Düzgün, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

el-Bağdâdî, Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed, Usûlü'd-Dîn, thk. Ahmet Şemseddin, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l İlmiyye, 2002.

Bedir, Ahmet, *Tevhîdin Yurdu: Kur'an-ı Kerim Atlası*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.

el-Butî, Said Ramazan, Fıhkussiyre (Peygamber (a.s.)'in Uyguladığı İslâm, çev. Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul: İslami Edebiyat Yayınları, [t.y.].

Demircan, Adnan, "Son Peygamber'in Geldiği Coğrafya ve Toplum: Hicaz Bölgesi ve Câhiliye Arapları", *Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu*, Konya: 2007.

Esen, Muammer, *Kur'an'da Peygamberlik*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.

el-Gazzâlî, Ebû Hamid Huccetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed, *Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka*, Dımaşk: Dârü'l-Hikme, 1986.

el-Gazzâlî, Ebu Hamid, *el-İktisad fi'l-İ'tikâd*, Beyrut: [y.y.], 2003.

Gündüz, Şinasi, "Peygamberlik Tarihi Perspektifi ve Kur'an", *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu: Kur'an ve Risalet*, 25-26 Ekim 2008/Samsun, 2009.

el-Halimî, Ebû Abdullah Hüseyin b. Hasan b. Muhammed el-Buhari, *el-Minhac fî Şuabi'l-İman*, thk. Hilmi Muhammed Fevde, [y.y.]: Dârü'l-Fikr, 1979.

İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.

İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, hz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996, I-III.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Daru İhyâi't-Turas, 1996.

Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmet, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, thk. Ahmed b. Huseyn b. Ebu Haşim, Beyrut: Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 2012.

el-Karî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali, *Şerhu Kitâbi'l-Fıkhi'l-Ekber*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.

Koç, Turan, *Din Dili*, Kayseri: Rey Yayıncılık, [t.y.].

el-Mâtürîdî, Ebu Mansur, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Haz. Ertuğrul Boynukalın, İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006.

el-Mekkî, Muhammed Şevki b. İbrâhim, *Atlasü'l-Medîneti'l-Münevvere*, Riyad: Câmiatü'l-Melik Suud, [t.y.].

el-Muallimî, Ferik Yahyâ b. Abdullah, *A'lâm fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad: Dârü'l-Muallim, 1994.

en-Nesefî, Ebu'l-Muin, *Tebsiratü'l-Edille*, thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.

en-Nesefi, Ebü'l-Muin Meymun b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefi, *Bahrü'l-Kelam fî Akaidi Ehli'l-İslâm*, Konya: Matbaatu Maşriki'l-İrfan, 1327.

er-Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, Beyrut: Daru İhyai't-Turas, [t.y.].

er-Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Kelâm'a Giriş (Muhassal)*, çev. Hüseyin Atay, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.

Sönmez, Zekiye, *İslâm'ın Ortaya Çıktığı Dönemde Arap Yarımadası'nda Hıristiyanlık*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

eş-Şevkî, Ebû Halil, *Atlasü's-Sireti'n-Nebeviyye*, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2002.

eş-Şevkî, Ebû Halil, *Atlasü'tTarihi'l-Arabiyyi'l-İslâmî*, 5. Baskı, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2002.

eş-Şevkî, Ebû Halil, *Atlasü'l-Kur'an*, Dımaşk: Darü'l-Fikr, 2002.

eş-Şükrî, Muvaffak Ahmed, *Ehlü'l-Fetre ve Men fî Hukmihim*, Dımaşk: Dâru İbn Kesir, 1988.

Teftazânî, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah, *Şerhü'l-Akaidi'n-Nesefi*, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2000.

Öge, Sinan, "Çağdaş Dünyada Fetret Ehli", *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-*, 9/24 (2005): 33-50.

Özen, Adem, "İslam-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, 5/9 (2000): 237-256.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul: KURAMER, 2016.

Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.

Öztürk, Resul, "Maturidi'nin Kelam Sisteminde Allah'ı Bilme (Marifetullah) Meselesi", *Ekev Akademi Dergisi*, 9/24, 2005: 95-110.

Topaloğlu, Bekir, *İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-ı Vâcib)*, 11. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Yeşilyurt, Temel, *Sözün Anlamı: Teolojik Dilin Paradoksal Görünümü Üzerine Bir Çözümleme*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

Yurdagür, Metin, *İslâm Düşüncesinde Fetret Kavramı*, 2. Baskı, İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Cibalu ve'l-Emkine ve'l-Miyah*, thk. Ahmed Abdüttevvab Avd, Kahire: Dârü'l-Fazile, [t.y.].

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vucühi't-Te'vil, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Nübüvvet", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, XXXIII, 279-285.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Ankara: Akçağ Yayınları, [t.y.].

Yılmaz, Mustafa Selim, "İslami Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Selefilik Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/3, (2014): 532-553.